

Влад Клиса

НАСЛІДКИ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

На відміну від Англії, Франції, США, в яких необхідні передумови для промислового перевороту створювалися буржуазними революціями XVII-XVIII ст., в Росії промисловий переворот розпочався до проведення буржуазних реформ. У 30-40-х рр. XIX в. в умовах панування феодальних відносин розпочався промисловий переворот в Росії. Перехід від ручної праці до машинного охопив бавовняну галузь, забезпечивши зростання продуктивності праці і обсягу виробництва, потім - бурякоцукрову, папером галузі. Тільки в Московській губернії до 1856 налічувалося 152 парові машини. Стали інтенсивно будуватися машинобудівні заводи. Якщо в 1851 р. в Росії діяло 19 машинобудівних заводів, то в 1860 р. - вже 99 заводів. У 1860 р. 56,8% всієї продукції обробної промисловості давали фабрики і заводи. До 1879 р. металообробні підприємства виробляли машинами 86,3% продукції. Пудлінговий печі, які змінили кричні сурми, випускали близько 90% металу. Важливим напрямом промислового перевороту було будівництво залізниць; в 60-70-х рр. було побудовано 20 тис. км доріг. Завершення промислового перевороту в Росії відбулося в 80-90-х рр. XIX в.

Соціальні наслідки промислового перевороту

Крім технічної і економічної сторін промисловий переворот мав реальну сторону, яка виражалася в перетворенні пролетаріату і буржуазії в основні класикапіталістичного суспільства. Темпи формування буржуазії, ступінь її впливу на суспільне життя, на руйнування феодальних відносин не були однаковими в різних країнах. У XIX в. в Англії буржуазія зайняла провідне становище в економічному житті. Її чисельність в середині XIX в. становила 8,1% в загальній чисельності населення. У міру розвитку капіталізму і посилення конкурентної боротьби відбувалися глибокі зміни в розстановці сил усередині класу буржуазії. Дрібна і середня буржуазія періодично розорялася. Вирішальну роль почала грати велика буржуазія, до якої належать великі фабриканти і заводчики, торговці і банкіри. Торгово-промислова буржуазія прагнула до більш кардинальних державним перетворенням.

Пролетаріат з маситрудящих став виділятися в XVIII в. Зі створенням капіталізмом умов для перетворення формального підпорядкування праці капіталу в реальне робітники починають формуватися у самостійний суспільний клас, клас, позбавлений власності на засоби виробництва. Джерелом його існування є продаж робочої сили. Першим загоном фабрично-заводського робочого класу були робітники-текстильники. Чисельність робітників з ростом виробництва постійно збільшувалася. У середині XIX в. у світі налічувалося 10 млн. робітників, з них Англії - 4,1 млн. (1851), у Франції - 2,5 млн. (1848), США - 1,4 млн. (1850), в Німеччині - 0,9 млн. (1850). До 70-х рр. в трьох найбільших промисловорозвинених країнах (Англія, Франція і США) чисельність індустріальних робітників - ядра робітничого класу - становила 12-13 млн., а разом з робітниками, зайнятими в сільському господарстві, - 20 млн. Із загального числа робочих майже половина припадала на Англію. До кінця XIX в. по чисельності робітничого класу перше місце зайняли США, де налічувалося 10,4 млн. промислових робітників

Робочий клас зазнав не тільки кількісні, а й якісні зміни. Підвищувалася частка фабрично-заводських робітників, зайнятих у виробництві засобів виробництва. У 70-80-х рр. XIX в. найчисленнішим загоном промислових робітників були робітники текстильної промисловості. Але до початку XX ст. становище змінилося: машинобудівники, металурги, залізничники стали найбільш численним загоном робітничого класу.

Повне політичне безправ'я, виснажлива праця, життя в трущобах, голод, хвороби, висока смертність викликали незадоволення і опір робітників роботодавцям, вели до посилення боротьби робітничого класу. Однак на перших порах виступи робітників проти експлуатації виражалися в стихійних формах: голодні бунти, підпали підприємств, руйнування машин. Боротьба робітників наростала, піднімалася на якісно новий рівень. Перші великі виступи робітників відбулися в Манчестері (Англія) в 1819 р., в Ліоні (Франція) в 1831 і 1834 рр., Повстання сілезьких ткачів (Німеччина) у 1844 р., чартистський рух за політичні права трудящих в 30-40 рр. в Англії.

Зростання міст

У XIX в. зросло число міст, іншим став характер їх забудови. Різко посилювався процес урбанізації. Якщо в 1750 р. в Англії було всього два міста з населенням понад 50 тис. чол, то в 1831 р. - вже вісім. До кінця XIX в. міське населення становило 75% всього населення країни. У Франції до 1870 р. міське населення зросло в півтора рази в порівнянні з 1780 р. і склало одну третину населення. У США урбанізація особливо активізувалася в період індустріального піднесення в 60-70-х рр. XIX в.

У пореформені роки в Росії значно зросло міське населення. З 60-х по 90-і рр. воно збільшилося в два рази. Найбільшими містами були Петербург з населенням в 1,2 млн. чол. (1847) і Москва - більше 1 млн. чол. Швидко зростали міста в промислових центрах: Варшава, Лодзь, Київ, Баку та ін.

Reunion des industriels dans le salon de l'Hotel de Ville, 1848.

Ідейно-політичні течії

Розвиток капіталізму, зростання класової боротьби викликали появу в XIX в. безлічі різних ідеологічних течій. Буржуазні економічні теорії стверджували положення про те, що власність кожної людини є результат його праці.

Правопорядок в суспільстві повинен бути таким, щоб була можливість отримання кожним індивідом вигоди при дотриманні інтересів і свободи інших індивідів. Ліберальні доктрини доводили необхідність економічної свободи як обов'язкової умови розвитку господарства. Вони виходили з того, що економіка - саморегулюючий організм, що розвивається за власними законами.

Серед філософських течій виділялася теорія позитивізму, ототожнюються

капіталістичні відносини з суспільним прогресом і загальним благом. Частина позитивістів бачила в капіталізмі вади, проте вважала, що він сам поступово вдосконалюється і перетвориться в процвітаюче суспільство.

У XIX в. отримав широке поширення політичний лібералізм доводить, що економічна модернізація суспільства повинна бути доповнена політичної та соціальної модернізацією. Найвизначніші його представники (А де Токвіль, 1805-1859; Б. Констан, 1767-1830; Г. Спенсер, 1820-1903) виходили з того, що держава покликана стверджувати принципи демократії, народного суверенітету, свободи особистості, її політичні і громадянські права.

Буржуазним, ліберальним напрямками протистояли революційні течії, серед яких слід назвати утопічний соціалізм, змовницьке протязом бланкізм (анархізм...

Серед цих течій великим впливом користувався утопічний соціалізм. Різко критикували капіталізм, показували його вади і закликали до побудови соціалістичного суспільства, заснованого на плановому суспільному виробництві, справедливому розподілі продуктів праці, припинення воєн утопісти А. Сен-Сімон (1760-1825), Ш. Фур'є (1772-1837), Р. Оуен (1771-1858).

В кінці XIX в. капіталізм активно вторгався в сільське господарство. Різні соціально-економічні умови зумовили й різні шляхи утвердження капіталістичних відносин в сільськогосподарському виробництві: пруський чи американський. Розвиток капіталістичного сільського господарства зі збереженням великих поміщицьких латифундій є пруський шлях розвитку. Цей шлях являв собою повільне переростання феодального господарства в капіталістичне.

